

XORAZM JADIDLARINING HARAKATLARI VA PEDAGOGIK QARASHLARI (POLVONNIYOZ YUSUPOV XOTIRALARIDA)

Ahmedov Temurjon Yusubbayevich-UrDU, Pedagogika fakulteti

“Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası o’qituvchisi

Davlatboyeva Nodira Zokirjon qizi

Urganch davlat universiteti, Pedagogik fakulteti Maktabgacha ta'lim yonalishi
213-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada O’rta Osiyo tarixi, madaniyati, ma’naviyati, jadidchilik, haqida ulkan meros qoldirgan Polvonniyoz Hoji Yusupovning hayoti va ijodi, uning Xorazm tarixida va ilmida nihoyatda ulkan meros qoldirganligini guvohi bo’lamiz. Polvonniyoz Hoji Yusupov “Xotiralar”ida O’rta Osiyo, xususan Xorazm xalqining ma’naviy, tarixiy, diniy - falsafiy merosini o’rganishda o’ziga xos konseptual - metodologik asosda tadqiq etilishini alohida qayd qilgan.

Kalit soʻzlar: *O’rta Osiyo, Turkiston, turkiy, tadqiqot, ma’naviyat, milliy, madaniyat, tarix, hudud, xalq, sayyohat, xorij, sharq, jadid, ma’rifat, usuli jadid, milliy ko’tarilish, matbuot, muxtoriyat, milliy g’oya.*

ДВИЖЕНИЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ХОРЕЗМСКИХ ДЖАДИДОВ (ПО ВОСПОМИНАНИЯМ ПОЛВОННИЕЗА ЮСУПОВА)

АННОТАЦИЯ

В статье мы станем свидетелями жизни и творчества Полвонниеца Хаджи Юсупова, оставившего большое наследие в истории, культуре, духовности, модернизме Центральной Азии, и его большое наследие в истории и науке Хорезма. Полвонниец Хаджи Юсупов в своих «Воспоминаниях» особо отмечает, что при изучении духовно - исторического, религиозно-философского наследия Средней Азии, в частности народа Хорезма, оно исследуется на уникальной концептуальной и методологической основе.

Ключевые слова: Средняя Азия, Туркестан, тюрки, исследование, духовность, национальность, культура, история, регион, люди, путешествия, зарубежный, восток, модерн, просвещение, новый метод, национальный подъем, пресса, автономия, национальная идея.

THE MOVEMENTS AND PEDAGOGICAL VIEWS OF KHORAZM'S JADIDS (IN THE MEMORIES OF POLVONNIYOZ YUSUPOV)

ANNOTATION

In the article, we will witness the life and work of Polvonniyoz Haji Yusupov, who left a great legacy on the history, culture, spirituality, modernism of Central Asia, and his great legacy on the history and science of Khorezm. Polvonniyoz Haji Yusupov in his "Memoirs" specifically mentions that in the study of the spiritual, historical, religious - philosophical heritage of Central Asia, in particular, the people of Khorezm, it is researched on a unique conceptual and methodological basis.

Key words: Central Asia, Turkestan, Turkish, research, spirituality, national, culture, history, region, people, travel, foreign, east, modern, enlightenment, modern method, national rise, press, autonomy, national idea.

“Xorazm Xalq Respublikasi” ning birinchi raisi Polvonniyoz Hoji Yusupov 1926 - yilda “Yosh xivaliklar tarixi” (xotiralar) - kitobini yozgan.

Muallif asosan 1910 - 1924 - yillar mobaynida Xorazmda, Turkistonda ro‘y bergan tarixiy voqealarni o‘ziga xos uslubda o‘zbek tilining Xorazm shevasida, juda qiziqarli ravishda bayon qiladi.

Polvonniyoz Hoji Yusupov asarining qimmatini va o‘sha davr tarixi haqida chop etilgan boshqa kitoblardan farqi shundaki, muallif kommunistik g‘oya va aqidalardan xolis holda, o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan, bilgan, eshitgan, bevosita ishtirok qilgan tarixiy voqea va hodisalarni o‘zicha baholab, ro‘y - rost hikoya qiladi.

Polvonniyoz Hoji Yusupov “Xotiralar” qo‘lyozmasi 644 betdan iborat bo‘lib, u haligacha chop qilinmagan edi. Lekin muallifning o‘zi hayot vaqtida taxminan 30 - yillarning o‘rtalarida Xorazm “inqilobi”ning ishtirokchisi Boris Cheprunov tomonidan rus tiliga tarjima qilingan. “Xotiralar”ning rus tiliga tarjima qilingan nusxasining hajmi mashinka yozuvida 256 betni tashkil qilgan.

Xorazm tarixi bilan qiziquvchi tadqiqotchilar, jumladan turkman tarixchi olimlari G.Nepesov, K.Muhammadberdiyev, rus tarixchi olimi I.V. Pogorel’skiy, N.Qalandarov va boshqalar o‘zlarining ilmiy ishlarida bu tarjima nusxasidan tarixiy manba sifatida foydalanganlar. Lekin bu tarixiy asar haqida bironta yaxshi so‘z aytmaganlar. Chunki ular haqiqatni aytishga qo‘rqar edilar.

Yosh xivaliklar harakati XX - asr boshlarida Xivada shakllangan jadidchilik harakatining bir oqimi sifatida vujudga keladi.

Xivada jadidchilik harakatining ikki oqimi mavjud bo‘lgan.

Xiva jadidlar harakatining soʻl oqimi avval boshdanoq Xiva xonligida yangi uslubdagi jadid maktablari ochish orqali xalq ommasini siyosiy ongini va faolligini oʻstirishni oʻz oldiga maqsad qilib qoʻygan. Progressiv kayfiyatdagi savdo-sotiq doiralari jadidlarning soʻl oqimini quvvatlab, 1904 - yilda “Jamiyati hayriya” ni tuzdilar. Bu jamiyatning maqsadi jadidlarga yangi tipdagi maktablar ochishga yordam uyushtirishdan iborat edi. Keyinchalik Xiva jadidlari maʼrifiy ishlar bilan kifoyalanib qolmasdan, xon tuzumiga qarshi kurash ishi bilan ham shugʻullanganlar. Xiva xonligida jadidchilik harakati juda katta ijtimoiy-siyosiy kuchga aylanib, 1914 - yil avgustidan boshlab “yosh xivaliklar harakati” deb nomlana boshladi. Bu harakatning gʻoyaviy va tashkiliy jihatdan shakllanishi va mustahkamlanishida Polvonniyoz Hoji Yusupov, Boboovun Salimov, Husainbek Matmurod devonbegi oʻgʻli, Nazir Sholikorov, Mulla Jumaniyoz Sultonmurodov, Mulla Bekjon Rahmonov, Xudoybergan Devonov, Otajon Safojev va boshqalarning xizmatlari katta.

Yosh Xivaliklarning ijtimoiy - siyosiy harakati rahbarlarining deyarli barchasi Xiva xonligida sotsial - iqtisodiy, siyosiy oʻzgarishlar qilishning obʼyektiv zarurligini tushunib yetgan bilimli, ongli kishilar edi.

Polyozhoji Yusupov 25 yillik voqealarni yoritish jarayonida voqealarning jonli guvohi sifatida asarga qoʻl urarkan, ayrim hodisalarni qisqa, baʼzilarni qoldirib tasvirlagan boʻlishi mumkin. Ammo u 20 - asrdagi Xorazm tarixining chorak asrini oʻquvchi koʻz oldida gavdalantira olishga erishgan.

Asar 1926 - yilda, shoʻro mafkurasi kuchga toʻla boshlagan paytda yozilgani uchun ayrim voqealar, masalan 1924 - yildagi Qalandar Odinaevdek jasoratli arbob, XXR rahbarining faoliyatiga qisqa toʻxtalgan. Shuningdek, 1920 - yil kuzida Xivada yashirincha toʻrt oycha boʻlgan Zakiy Validiy toʻgʻrisidayam biron satr yozib oʻtmagan. Vaholanki, Mulla Bekjon, Xudoybergan Devonov, Polyozhoji Yusupovlar har kuni, Zakiy Validiy bilan borayotgan jarayon, kelajak istiqbollari toʻgʻrisida suhbat qurishgan. Oradan vaqt oʻtib Zakiy Validiyning 1969 - yilda Istambulda chop etilgan “Xotiralari”da bu suhbatlar qisqacha boʻlsada yoritib oʻtildi. Shuningdek, 1937 - yilda qamoqqa olingan Polyozhojining safdoshi Nazir Sholikorovning tergov koʻrsatmalarida Zakiy Validiyning Xivada kechirgan hayoti aks etgan.

Asarning yana bir qimmatli tomoni unda Boboovun Salimovning Rossiyaga qilgan safari, Kremlda Lenin, Chicherin, Karaxan, Broydolar bilan olib borilgan muzokaralar, XXR va RSFSR oʻrtasidagi shartnomaning aks ettirilganidir.

Polyozhoji XXR rahbari, qolaversa Boboouxunning do‘sti bo‘lganidan delegatsiya rahbarining safarnomasi unga taqdim qilingandi.

Shu o‘rinda balki Boboouxun Salimovdek xonlik davrida qozikalon, XXR davrida nozir bo‘lgan shaxs ham faqat sayohatnoma emas, Polyozhojiga o‘xshash o‘z boshidan kechirgan “Xotiralar” yozgandir, degan taxmin ham paydo bo‘ldi. Xudoybergan Devonovlar sulolasiga mansub 74 yoshli Abdulla Yusupovning so‘zlariga ko‘ra, u 1983 - yilda Qoraqalpog‘istonda yashovchi Boboouxunning o‘g‘li Soataddin buvaning uyida bo‘lgan. O‘shandagi suhbat chog‘ida hajmi ancha katta, arab alifbosidagi Boboouxunning qo‘lyozmasini u A.Yusupovga ko‘rsatgan. Abdulla Yusupov arab alifbosini yaxshi bilganidan Boboouxunning yozganlarini o‘qib ko‘rgan. Unda Boboouxunning Lenin bilan uchrashganiga oid tafsilotga qiziqib, shu mavzugagina ko‘z yugurtirgan.

- Hozir oradan ancha yillar o‘tib katta hajmli asar Boboouxun boshidan kechirgan xotiralarmidi, yoki Polyozhoji “Xotiralari”ga kiritilgan safarnomamidi, eslolmayman. Afsuski, Soataddin buva ham olamdan o‘tib ketdi, - deydi Abdulla ota.

Menim Gurlanlik Boboouxun avlodlaridan surishtiruvim va ularning Qoraqalpog‘istondagi izlanishlariga ko‘ra, Abdulla Yusupov ko‘zdan kechirgan qo‘lyozma saqlanmagan. Afsus..

Shu o‘rinda Polyozhoji “Xotiralari” kabi Xorazm tarixiga doir yaratilgan qo‘lyozmalar ko‘pchilikni tashkil etishini aytib o‘tish kerak. Masalan Muhammad Yoqub Axangarovning “Xorazm tarixi materiallari”, Jumaniyoz hoji Boboniyozovning “Xiva inqilobiy harakati tarixiga oid materiallar”, Hasan Madaminovning “Xiva xonligi tarixidan lavhalar” (1910 - 13 yillar), Abdulla Boltaevning 85 daftardan iborat, qariyb 50 jildni tashkil etuvchi, hozirgacha umuman chop etilmagan, judayam noyob, voqealar xolislik asosida yoritilgan asarlari, Bobojon Safarovning “Xorazm tarixi”, Matyoqub Otajonovning “Xorazmni o‘rganish uchun materiallar” shular jumlasidan. Ushbu qo‘lyozmalar Xorazmning 20 - asrning birinchi choragiga doir voqealar yoritilgan, manbalarni bir-biriga taqqoslab o‘rganuvchi asarlar hisoblanadi. Qolaversa, mualliflarning ayrimlari aynan shu davrda Xorazmda rahbarlik vazifasida, ba‘zilari voqealarning jonli guvohi sifatida ko‘rgan - kechirganlarini qog‘ozga tushirgan ziyoli shaxslardir.

Xivada turklar, toshkentliklar va boshqirdlar. Xivada ko‘p ishladim. 1917 - yildan buyon bizning armiya tuzish ishimizda eng yaqin do‘stim, ba‘zi vaqt yordamchim bo‘lgan Usmon Tereg‘ulovning bu yerda Harbiy nozir yordamchisi bo‘lishi juda muhim edi. Xivada bo‘lgan vaqtimda tanishgan turkman begi bilan

ham aloqa o‘rnatdim. Xivada bo‘sh qoldim deguncha qadimgi yodgorliklarni, madrasalarni, machit va xarobalarni borib ko‘rardim. Xivada turkiyalik bir necha harbiy asir ofitserlar ham bor edi. Pahlavon Niyoz hukumati ularni Toshkentdan olib kelib, bir harbiy maktab tashkil qildi. Rahbarlari — uskudarli (10) Ridvonbek bilan Hasanbek. Ular maktabda bizning boshqird askarlardan Usmon Tereg‘ulov va Husain Alikaev bilan birga ishladi. Maktablarida yuzga yaqin o‘zbek o‘qidi. Ammo Xiva rahbarlari orasida har xil ig‘vo hukm surdi. Moskva vakili bo‘lgan Safonov esa bu turk ofitserlarini chetlashtirib, maktabni yopishga harakat qildi. Turk ofitserlari Rossiyadan vatanlariga qaytgach, Istambulda menga juda hurmat ko‘rsatdilar. O‘zbeklardan Mirsharopov va Farg‘onadan Qirg‘izov degan ofitserlar ham shu yerda edilar. Bu kishilar va Mulla Bekjon Xivada zamonaviy madaniyatni rivojlantirish uchun katta fidoyilik ko‘rsatdi. Xalaqit bermaganlarida ular yosh Xiva hukumatiga katta xizmat qilgan bo‘lur edilar. Xiva temiryo‘ldan chetda, uzoqdagi bir o‘lka bo‘lganlikdan, men ularga Turkistonning boshqa tomonlarida keng yoyila boshlagan bosmachilik harakatiga hozircha faol qo‘shilmay, imi-jimida ish olib borishni maslahat berdim. Buxoroga kelishlarini tavsiya qildim. Ba‘zi vaqtlarda Xiva xonlaridan qolgan yozma asarlarni o‘rgandim. Shunday bo‘lsa ham bu xazinada men kutgan qo‘lyozmalar topilmadi. Muhim tarixiy manbalardan faqat Qo‘ng‘irot beklari, Xiva xonligi zamoniga oid arxiv ashyolari bor edi. Maorif vakili bo‘lgan Mulla Bekjon Istambulda o‘qib kelgan bir yigit. Hukumat ishlaridan bo‘sh vaqtlarida madrasadagi - hujrasiga kelar, o‘z qo‘li bilan palov pishirar, o‘sha vaqt uzoq suhbatlashar edik. U bir qator asarlar yozdi. Shulardan Xorazm o‘zbeklarining musiqasi tarixiga bag‘ishlangan va boshqa ayrim asarlari bosilib chiqdi. Yosh Xiva hukumati tarqatilgach, Buxoroga, oldimizga keldi. Ammo rasmiy yo‘ldan chekinmadi, kommunist bo‘lib qoldi, oqibat 1937 - yilgi qatli omda Toshkentda jazoga tortildi.

Xorazmdan ketish. Xivadalik vaqtimda, ba‘zi o‘rtoqlarim Toshkent va Buxorodan, Qozog‘istondan yangi xabarlar yubordi. 1921 - yilning yanvar boshida Buxoroda bo‘lg‘usi kongressga kechikmaslikni taklif qildilar. Yo‘lga hozirlik ko‘rdim. Chorjo‘y yo‘li qizil askarlar qo‘lida, juda qo‘rqinchli, atrofda turkman bosmachilari xo‘jayinlik qiladi. Soqchilar olsang, bosmachilar bilan to‘qnashuving mumkin.

Xivada butun xalq hurmat qilgan eng buyuk avliyo — Pahlavon ota. Qabri ham juda yaxshi qaralgan va tartibli. U shunday degan: “Yo‘lovchi bo‘lsang yo‘lda bo‘l,

qo‘rqoq bo‘lsang, uyda o‘tir”. Men ham uning gaplariga ergashib, hech bir soqchi olmay, yo‘lga chiqdim.

Harbiy nazorat yordamida Xiva askariy qismlarining biridan qizil armiya qog‘ozi, kiyim va miltiq oldim. Chorjo‘y yo‘lidagi ikkinchi stansiya bo‘lgan Sadvor degan turkman qishlog‘ida, Mahmud degan odamni Chorjo‘yga chiqarib qo‘yishga yolladim. Xotinim, bolam, soqchilarim - Xaris Sasonboy bilan Ahmadjon Buxoroga borish imkoniyati tug‘ilganga qadar, yozgacha bu yerda qoldi. 19 - dekabrda Xivadan chiqib ketdik. Bir kechasi Hazorasp shahrida, ikkinchi kecha yo‘lboshlovchi turkmanning Shahverdagi uyida uxladik. Bundan keyin qizillar qo‘liga tushmaslik uchun Qoraqum cho‘liga chiqib, biroz aylanma yo‘ldan o‘tib, 7 kunda Chorjo‘yga kelishimiz kerak edi. Turkman menga: “Qizil askarsan, qo‘lingda miltig‘ing bor, seni bosmachilar o‘ldiradi, meni ham tirik qo‘yishmaydi, bormayman, boshqa bir yo‘lboshlovchi ol”, dedi. Biroz rozi qilgach, oxiri eltib qo‘yishga ko‘ndi. So‘l tomondagi yo‘lni juda yaxshi bilarkan. Ikkinchi kecha turkmanlarning uvada bir to‘shagida uxladik... Ertasi choyimizni ichib yo‘lga tushdik. Har doim ko‘chib yuradigan qumlar orasidan o‘tib borardik, yo‘l oxiri ko‘rinmasdi. Izlarimiz bir daqiqadayoq yo‘qolib ketardi. Qum uyumlaridan hosil bo‘lgan bir yerda kiyik ko‘rindi. Ko‘zoynagimni olib qaradim, ora uzoq bo‘lganligidan u qochmadi. Mo‘ljallab otdim, tekkan bo‘lsa kerak. Qum orasida ora - chora qor yotibdi. Kiyik qochgan tomonga yo‘naldim. Yo‘lboshlovchim Mahmud: “Hech ham borma, yo‘ldan adashib qolasan, otingdan ajralib qolasan. Otib yiqitdim, degan kiyiging pari, u odamlarga kiyik bo‘lib ko‘rinadi-da, yo‘l ichiga qochib, ergashgan odamni halok qiladi”, deb yolvordi. So‘ziga quloq solmay kiyik ortidan ketdim. Turkman mendan ham ko‘ra otiga achinardi. Kiyik yotgan tepaga keldim, yaralanib, qon izlari qolgan, olis ketolmay yiqilgan. Turkmani chaqirdim. Kiyik mana bu yerda, hali o‘lmabdi, so‘yish kerak, dedim. Turkman kelib, so‘ydi, ikki oyog‘ini kesib, qopga solib otga ortdi. “Mergan ekansan. Kechasi biror yerda o‘t yoqib, kabob qilib yermiz”, dedi u. Yo‘lda davom etdik.

Fayzulla bilan Bekjon mulla tipidagi shaxslar. Xorazm va Buxoro arboblarining... xalq oldidagi obro‘lari yuqori bo‘ldi, ulardan odamlarning umidi katta edi. Har ikki hukumat shoyi matoga bosib pul chiqardilar. Xonlar xazinasini ruslar tashib ketdilar, xazina bo‘shab qoldi. Shunday bo‘lsa ham bu ipak pullar Kerenskiy bilan Sovet pullariga qaraganda qadrliroq bo‘ldi. Lekin bu yerga ham, Turkiyadagi kabi so‘l yo‘nalishdagi siyosatda ozodlik yo‘lini topish umidi yashardi.

Qizillarning har bir harakatini ma'qullab, shularga do'st bo'lish, Sovetlarga yaqinlashish, dunyoga boshqacharoq qaraydigan doiralarni yo'qotishning juda oson yo'llari izlab topildi. Fayzulla Xo'ja va uning yaqin kishilari shunday zotlardan bo'ldi, o'zlari juda katta millioner boylar edilar. Bolsheviklar Fayzulla Xo'jani uning singari boshqa millionerlarga qiyoslaganda yaqinroq va ustunroq qo'yishlarini sezdirishga urindilar. Aldanganini ko'rib vijdon azobiga tushgan Fayzulla, bundan avval bir qancha do'stlarining boshiga yetganidan keyin, o'zi ham qiynalib o'ldi.

Xivadagi shu tipdagi faollarning biri Bekjon Mulla edi. O'zi faqir bir idealist muallim edi. Hamma so'l fikrlardan xursand bo'lardi. Ruscha bilmaganidan, RKPdagi rus so'llarining kimligini, ularning fikrlarini yaxshi tushunmasdi. 1918 - yilda Orenburgga bizning hukumat bilan gapirishga kelgan edi. Yo'l topilsa, Moskvaga bormoqchi bo'ldi. O'zini bir baynalmilalchi qilib ko'rsatishga harakat qildi va shuning uchun Moskvada ham ishi yurishishiga ishondi. Butun maqsadi Xiva xonligini yo'qotib, Sovetlar yordamida, yosh xivaliklar bilan birgalikda Sovetlarning bir sharq hukumatini tuzish edi. Xalqimizning Sovet tuzumini Boshqirdistonda o'rnatmayajagini tushuntirgan birinchi farmonni Bekjon Mullaga ham o'qitdim. Sovetlar bilan birga ishlab, keyinroq ulardan yuz o'g'irgan millatchi boshqird kommunisti Saloh Asnag'ulov bilan uchrashtirdim. So'ngroq: “Nima qilish kerak. Siz bu rejimga ishonmaysiz. Xivada tajriba o'tkazib ko'rmoqchi edik. U yerda shartlar boshqacharoq. Men o'zim adabiyot va tarix muallimiman. Sovet rejimi davrida ham shu ish bilan shug'ullanmoqchiman”, dedi u. Men unga: “Sovetlarning fikricha, milliy turk tarixi va adabiyoti yo'q. Ular bizning millatimizning eng go'zal davri Rossiya bosib olgandan keyingi davr deb tushuntirajaklar. Birdan-bir baxt yo'lingiz Sovet hokimiyati bergan yo'l, deb sizlarni siyosiy minbarlarda gapirishga majbur qiladilar. Xiva xoni Afsandiyorni yiqitib, o'rniga milliy hukumat tuzsangiz juda yaxshi. Lekin, bularni Sovetlar yordamida amalga oshirib bo'lmaydi”, dedim. Uning Moskvaga borishiga hojat qolmadi. Balki bizning so'zlarimiz ta'sir etgandir, orqaga qaytib ketdi. 1920 - yil oxirida, Xivadan ketishimizdan uch kun oldin, jumhuriyat uyining ichkari xonalarida uchovimiz juda ochiq gaplashdik. Xo'ja Niyoz Sovetlarning jumhuriyatni uzoq vaqt yashatib qo'ymasligini tushungan edi.

Sho'rolar Xiva hukumatini yo'qotgandan keyin Bekjon Mullaga: “Kel, sen so'l siyosiy arbob eding, birgalashib ishlaylik”, deb o'tirmadilar. Qamoqqa tushdi, ko'p azoblar ko'rdi, keyinroq jazoga tortildi. Qrimning mashhur yozuvchisi va shoiri

Shafqi Bekto‘ra Turkiston va Sibir avaxtalari va lagerlarini uzoq kezib o‘tgandan keyin, qutulib, Istambulga yetib keldi. U boshqa bir do‘sti bilan Xiva yosh so‘l sotsialistlarini, shu jumladan, Bekjon Mullani ko‘rgan ekan. Bekjon Mulla bizning Xivada uchrashganligimizni eslab: “Chet mamlakatlarga chiqib, Turkiston ozodligi uchun foydali bo‘la olmadim”, deb yig‘lagan ekan. Buni menga Istambulga kelgan Bekto‘ra aytib berdi.

1920 - yil sentabr oyining o‘rtalarida Xivada XXShR nozirlar sho‘rosining ikkinchi muovini Qo‘shmamadxon Sapiyev va uning yigitlaridan 100 nafar turkman askarlarining sudsiz, so‘roqsiz otib tashlanganligi bunga yorqin dalil bo‘la oladi. Ana shu ayanchli fojia oqibatida o‘zbeklar bilan turkmanlar o‘rtasida milliy nizo kuchayib keskinlashdi. Ayniqsa RSFSR vakolatxonasining Xorazmdagi to‘la huquqli xodimlaridan yana biri S.V.Malishhev haddidan juda ham oshgan. U qo‘shma majlis chaqirib “mustaqil” Xorazm hukumati rahbarlaridan Xivada turgan qizil askarlar va ularning otlari uchun juda ko‘p miqdorda bug‘doy, guruch, jo‘xori, yog‘, yem - xashak va boshqa mahsulotlarni aholidan zudlik bilan yig‘ib berishni talab qilgan. U hatto bu oziq - ovqat mahsulotlari va yem - xashaklarni vaqf yerlaridan tushadigan daromadlardan undirib olish lozimligini surbetlarcha ko‘rsatib, o‘z talabini qo‘yadi. Albatta bu hol xalqning ko‘pchiligini g‘azablantirdi. Xususan, hukumat rahbari Polvonniyoz Hoji Yusupov bunday haqoratga chiday olmay quyidagi javobni bergan edi: -“Siz xotirjam bo‘ling, men hukumat boshida o‘tirgan vaqtimda, ko‘p asrlardan buyon bo‘lib kelgan vaqf hamon o‘z o‘rnida bo‘lib, madrasa, masjidlarda o‘qib, yashab, xizmat qilib yurgan mulla va muazzinlarga muvofiq vaqfnoma berilib turiladi. Hamda, tarixlarda falon odam hukumat boshida o‘ltirgan vaqtda ko‘p asrlardan buyon bo‘lib kelgan vaqflar barham topib, masjid va madrasalar xarob bo‘lib qoldi - degan so‘zni eshitmoqqa toqatim yo‘q turur. Hozirdan sizga ma‘lum qilurman, siz bu ish haqida hech bir taraddud qilmang. Agar mundin ziyoda zo‘rluk qilsangiz, men sizni ham, o‘zimni ham o‘ldurub, Xorazmda qo‘ygan to‘la huquqli vakilni qilgan nomuvofiq harakatlariga toqat qilolmay o‘zini o‘ldirgan degan so‘zni eshiturman”. RSFSR va Kompartiyaning Turkiston va Xorazmdagi vakillarining asosan “yosh xivaliklar”dan tashkil topgan XXShRsiqa bosimi kuchaygandan kuchayib bordi. Yosh xivaliklar hukumati bunday bosim ta’sirida dushman tuzog‘iga tushib aldanganliklarini anglab yetdilar. Bu hol “yosh xivaliklar”ning milliy his, g‘urur va ongining yanada o‘shishiga sabab bo‘ldi. Natijada ular sho‘ro - kommunistik bosqiniga qarshi milliy istiqlol va ozodlik uchun kurashga otlandilar. “Yosh xivaliklar” zimdan Sho‘ro hokimiyati va bosqinchi

kommunistlarga qarshi kurash olib borayotgan Junaidxon va boshqa istiqlol uchun oyoqqa turgan milliy - ozodlik kuchlari bilan aloqa o‘rnatdilar va ularga yordam berdilar. Bu kurashni butun Xorazm xalqi qo‘llab - quvvatladi.

Respublikamiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgach, jadid tarbiyashunosligini tadqiq etish va o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lindi. Pedagogikamiz tarixida o‘chmas iz qoldirgan jadidlar pedagogikasini atroflicha o‘rganish maqsadga muvofiqdir. Demak, bizning vazifamiz, avvalambor, mana shu ma’naviyatimiz sarchashmalarini va bobokalonlarimizning boy an’alarini davom ettirishdir.

XX - asr, avvalo, ko‘pchilik xalq ommasini savodxon qilish va ayni paytda yangilanayotgan zamonning munosib farzandlarini tarbiyalash masalasini kun tartibiga qo‘ydi. Boshqacha aytganda, ma’rifat, tenglik, ozodlik degan va xuddi shu davrda aniq mazmunga ega bo‘lgan yuksak tushunchalar bilan birgalikda talqin qilinishi shart bo‘lib qoldi, Turkistonda qisqamuddatda o‘zbek ma’rifatchilarining butun bir avlodi yetishib chiqdi. Faoliyati o‘tgan asrning so‘ngidan boshlanib, inqilobdan keyingi yillargacha kelib ulangan bu avlod xalqimizning umumiy ma’rifatidagina emas, ijtimoiy - siyosiy ma’rifatida yangi turmushga tayyorlashda hambuyuk xizmat edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Baratov M. O‘zbekistonda ma’rifat uchun kurash tarixidan, - T, : O‘zbekiston, 1989, - 178 b.
2. I.V. Pogorelskiy. Istoriya Xivinskoy revolyutsii I Xorezmskoy narodnoy sovetsoy respubliki. –L. iz. Leningradskogo universiteta, 1984.;
3. Karimov N. Jadidchilik nima? // San’at. - 1991. - N1. - B. 5-6.
4. K.B. Muxammadberdiyev. Istoriya Xorezmskoy revolyutsii, -Tashkent, Fan, 1986;
5. Napesov. Pobeda Sovetskogo stroya v Severnom Turkmenistana /1917-1936gg/. Ashxabad, 1951; Iz istorii Xoezmskoy revolyutsii, -Tashkent, 1962;
6. N. Qalandarov. Obrazobaniye I deyatel’nost’ Xorezmskoy Kommunisticheskoy partii. –Tashkent: Uzbekistan, 1975.